

วาทกรรมว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน
จากวรรณกรรมเรื่องแผ่นดินอื่น

Discourse on the Cultural Community
from literature Paendinoue

นิฐา กำเนิดทอง¹

Sunitha Kamnoedthong

¹นิสิตปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ

ว่าททรรณว่าด้วยวัฒนธรรณชุมชน
จากวรรณกรรมเรื่องแฟนตีนอื่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวาทกรรมว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ คือ วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชน วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และวาทกรรมว่าด้วยวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน

ผลการศึกษาปรากฏว่าวาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชนประกอบด้วย พฤติกรรมการสร้างความเชื่อ ปาฏิหาริย์กับการสร้างความเชื่อ และการเล่าลือกับการสร้างความเชื่อ เป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนมีการยกย่องนับถือ หรือมีความศรัทธาของบรรพบุรุษของชุมชน ซึ่งทำให้บุคคลลี้ภัยเหนียวจิตใจร่วมกัน และก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการดำรงชีวิต การไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติวาทกรรมนี้สร้างขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันธรรมชาติ และมีความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ แสดงถึงความเป็นชุมชนอย่างแท้จริงวาทกรรมว่าด้วยวิถีชุมชนและความเป็นชุมชนประกอบด้วย ความมีน้ำใจ การพึ่งพาอาศัย และเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง สร้างวาทกรรมนี้เพื่อให้เห็นความเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และยังสามารถต่อต้านอำนาจรัฐจากภายนอกที่เข้ามาได้อีกด้วย

คำสำคัญ :

วาทกรรม วัฒนธรรมชุมชน

Abstract

This article aims to study the discourse on communal culture. The three main issues in this study includes the discourse on community belief, natural resource usage, and community way and community being. The results show that the discourse on community belief includes the behavior of creating the miracle belief with the creation of belief and the rumor with the creation of belief. The discourse on community belief is created to increase respect and faith of community ancestors and bring people in the community to have the same restraint and create the unity.

For the discourse on natural resource usage, it including with natural resource usage with living, not destroy the nature. This discourse is created for people in community to live along with nature and save natural resources in which it represents a sense of community. The discourse on community way and community being includes hospitality, complement each and self – reliance economic. The creation of the discourse on natural resource will help the community to be strengthen, self – reliance, and against the external government power.

Keyword :

Discourse, Cultural community

คำนำ

การวิเคราะห์วาทกรรมมีความเชื่อว่าสิ่งที่มีอยู่ในสังคม เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะคำพูด หรือข้อความและเป็นคำพูดที่มีอิทธิพลต่อการคิดของคนในสังคม ทั้งยังเป็นคำพูดที่ทำให้คนในสังคมปฏิบัติตาม โดยไม่มีข้อสงสัย ในการวิเคราะห์วาทกรรมเป็นการศึกษาตัวบทของข้อความประกอบสังคม โดยเฉพาะการนำ แนวคิดวาทกรรมมาศึกษาวรรณกรรม ซึ่งวรรณกรรมเป็นงานเขียนที่สะท้อนภาพสังคมของผู้เขียน สามารถมองเห็น อำนาจของวาทกรรมที่แฝงมากับคำพูด ข้อความ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมวางไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรม

นอกจากนี้วาทกรรมยังเป็นลักษณะของการช่วงชิงการสร้างค่านิยม ความหมายชุดใหม่ให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคุณค่า ความจริง ความรู้ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันมีการสร้างค่านิยม หรือความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ทำให้คนในสังคมมีทัศนคติเกี่ยวกับวาทกรรมเรื่องนั้น เปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะการสร้างความหมายชุดใหม่ให้กับคำว่าวัฒนธรรมชุมชนที่การพูดถึงมากในปัจจุบัน ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายคำว่าวัฒนธรรม² หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้านวัฒนธรรมชาวเขา ปัจจุบัน ความหมายของวัฒนธรรมขยายกว้างมากขึ้น ในเวลาต่อมาได้มีนักวิชาการได้ขยายความหมายให้กว้างขึ้นเป็น ลักษณะของการครอบงำของความหมายที่เคยกำหนดไว้ ซึ่งเป็นการช่วงชิงอำนาจการให้ความหมายคำว่า “วัฒนธรรม” โดยสำนักวัฒนธรรมชุมชนได้ให้ค่านิยมวัฒนธรรม หมายถึง องค์ประกอบทั้งชุดของสังคมหรือกลุ่มทางสังคม อันได้แก่ องค์ประกอบทางจิตวิญญาณ ทางวัตถุ ทางความคิดและทางอารมณ์ รวมถึงวิถีแห่งชีวิตแบบต่าง ๆ สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ระบบคุณค่า ประเพณีและความเชื่อ ดังนั้นการกล่าวถึง “วัฒนธรรมชุมชน” จึงหมายถึงองค์ประกอบอย่างเป็นองค์รวมในวิถีการดำรงอยู่ของชุมชน อีกทั้งการสร้างค่านิยมใหม่เน้นการส่งเสริมให้เข้าใจและยอมรับความเป็นชุมชน

บทความนี้คัดเลืกวรรณกรรมจากรวมเรื่องสั้นเรื่องแผ่นดินอื่น ของกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ได้แก่เรื่อง ถนนโคลีเทียม แม่ดแห่งหุบเขา แพะในกุโบร์ และน้ำตก ผู้ศึกษาเลือกเรื่องสั้นเพียง 4 เรื่อง เนื่องจากสอดคล้องกับกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน วรณกรรมเล่มนี้ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปีพ.ศ. 2539 กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ใช้ชีวิตคลุกคลีกับคนในท้องถิ่น ด้วยสายตาของนักสังเกตการณ์ทางสังคมเชิงวิพากษ์ คือ รากฐานของการทำความเข้าใจปัญหาแต่ละกระแส ซึ่งกำลังถาโถมเข้าสู่ชนบท แสดงให้เห็นถึงการเผชิญหน้าระหว่างพัฒนาการของการเมืองกับมรดกวิถีแบบเก่า สะท้อนถึงปัญหาสังคมร่วมสมัย ทั้งในแง่

² ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542. (2546).

การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทำให้เรื่องสั้นแผ่นดินอื่นฉายภาพสะท้อนสังคมในแง่มุมใหม่ เป็นทั้งบทบันทึกยุคสมัยและคำพยากรณ์ถึงยุคสมัย ซึ่งก้าวเข้าสู่ความล่มสลาย ด้วยลีลาที่ทั้งจริงจัง เข้มข้น สะเทือนใจ และอุดมด้วยอารมณ์เข้มข้น

ผู้วิจัยทำการศึกษาวาทกรรมว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชนในประเด็น วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชน ประกอบด้วย พฤติกรรมกับความเชื่อ ปาฏิหาริย์กับความเชื่อ และการเล่าสืบกับความเชื่อ วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการดำรงชีวิต การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการไม่ทำลายธรรมชาติ วาทกรรมว่าด้วยความเป็นวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาเห็นถึงความสำคัญของการสร้างวาทกรรมที่ว่าวัฒนธรรมชุมชนขึ้น ซึ่งมีกระบวนการ หรือที่มาของวาทกรรมชุดนี้อย่างไร มีกฎเกณฑ์อะไรที่กำกับการพูด คิด ของคนในชุมชน ใครเป็นผู้สร้างวาทกรรมนี้ขึ้นมา และมีจุดประสงค์อะไรบ้าง อีกทั้งส่งผลทัศนคติของคนในชุมชนอย่างไรบ้าง หากเรามีความรู้เรื่องของการสร้างวาทกรรมว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน สามารถรู้เท่าทันอำนาจที่แฝงมากับคำพูด ทำให้ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวาทกรรมที่สังคมสร้างขึ้น

ผลการวิจัย

การศึกษาวาทกรรมว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน ศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชน วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และวาทกรรมว่าด้วยวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน โดยแสดงรายละเอียดต่อไปนี้

วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชน

ความเชื่อของชุมชน การสร้างความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง แม้จะเป็นความเชื่อที่เกิดจากการสืบทอดหรือความเชื่อที่เกิดจากเหตุและผล ความเชื่อส่งผลต่อสมาชิกในชุมชนในเกิดความศรัทธาและเคารพต่อความเชื่อนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของธวัช ปุณโณทก³ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อพื้นบ้านกับชีวิตในสังคมอีสานว่า ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม โดยการยอมรับและเกรงกลัวต่ออำนาจนั้น

วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อ คือ ชุดความรู้ หรือความจริงชุดหนึ่งที่บุคคลที่มีอำนาจ หรือบุคคลที่ชาวบ้านในสังคมให้ความศรัทธา สร้างลักษณะของความเชื่อ อาจจะเป็นความเชื่อมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ความเชื่อมนุษย์กับธรรมชาติ และความเชื่อมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อใช้ควบคุมคนในการพูด คิด หรือประพฤติปฏิบัติในกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้ ทำให้สังคมเกิดสงบสุข

กระบวนการสร้างความเชื่อของชุมชน เริ่มตั้งแต่สร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธาให้แก่ตนเอง โดยอาจจะเริ่มจากการสร้างพฤติกรรมที่แสดงถึงความเชื่อของชุมชน รวมเรื่องแผ่นดินอื่นเป็นการสร้างความเชื่อเกี่ยวแม่ผัว เนื่องจากมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงบุคคลที่ขอบอาศัยแปลกแยกจากสังคม ทำตัวลึกลับ ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อที่ผู้มีอำนาจในสังคมสร้างความจริงเชิงประจักษ์ หรือการสร้างภาพประกอบขึ้นมา เพื่อให้ความเชื่อมีความน่าเชื่อถือ และมีความสมจริงมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ความเชื่อคงอยู่ในสังคม

พฤติกรรมกับการสร้างความเชื่อ ลักษณะ สรวิวัฒน์⁴ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ พฤติกรรม สรุปลงว่าพฤติกรรม (Behavior) คือ การกระทำซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึก นึกคิด และความต้องการของจิตใจที่ตอบสนอง

³ ธวัช ปุณโณทก. (2533). วรรณกรรมอีสาน. หน้า 61

⁴ ลักษณะ สรวิวัฒน์. (2549). จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน. หน้า 17

ต่อสิ่งเร้า ซึ่งอาจสังเกตเห็นได้โดยตรง การสร้างพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเชื่อ ซึ่งต้องเป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความจริง สามารถพิสูจน์ด้วยการสัมผัส การมองเห็น ได้ยิน และจับต้องได้ ดังตัวอย่าง

ชีวิตกลางคืนของแม่เฒ่ามุสลิมเป็นลึกลับ ไม่มีสายตาคู่ใดสอดส่ายเข้าไปได้เลย เหตุที่บ้านไม่มีหน้าต่างก็ต้องซ่อนเร้นกิจกรรมในช่วงเวลากลางคืนเยี่ยงนี้ อีกทั้งแกเคยสำรวจรอบรั้วบ้านทุกวันทุกวันและหมั่นหาแผ่นไม้มาตีทับ จึงแม้ในยามกลางวัน ภายในบ้านของแกก็แทบไม่มีแสงให้มองเห็นกัน เห็นเมื่อใดที่แกเปิดประตูให้เราเข้าไป เราจึงเห็นแกมีเทียนจุดไว้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับหม้อดินใบใหญ่ ค่ำมืดบนก้อนเส้าตรงมุม หลัง ที่มีไอเคียดพวยพุ่งอยู่เสมอปากหม้อมีขี้ตะกรันจับหนา มองดูคล้ายงาเหนียว ๆ

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น ถนนโคลีเซียม : 24)

ความเชื่อที่สร้างขึ้นมาก็คือ การสร้างความเชื่อเกี่ยวแม่มดต้องมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่มด ทั้งพฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายใน ซึ่งเป็นการแสดงให้บุคคลภายนอกได้สัมผัสด้วยการเห็นว่าแม่มดมีพฤติกรรมที่แปลกไปจากมนุษย์ทั่วไปในสังคม ยังมีอุปสรรคที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีด้วย ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อว่าพฤติกรรมของแม่มดที่กระทำอยู่นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และน่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อต่อแม่มดได้ดียิ่ง ทั้งนี้พฤติกรรมที่แสดงออกมาส่งผลการการคิด และการพูดของคนในชุมชนอย่างชัดเจน นอกจากนี้แม่มดยังเป็นผู้ที่รักษาอาการเจ็บไข้ของชาวบ้านให้หายได้ โดยใช้ยาสมุนไพรทั่วไปในการรักษา แต่ชาวบ้านมีความเชื่อการรักษาอาการเจ็บไข้ของแม่มดเป็นสิ่งที่เกิดจากอาภุคิพิเศษของแม่มดนั่นเอง ยศ สันตสมบัติ⁵ ได้กล่าวเกี่ยวกับแม่มด (witch) ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้เวทมนตร์คาถาและไสยศาสตร์ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ หรือเพื่อสัปประสบและก่อให้เกิดโรคภัยได้เช่นกัน แม่มดมีอำนาจพิเศษสามารถดลบันดาลด้วยอำนาจจิตของตนให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติแก่บุคคลอื่นได้โดยปราศจากร่องรอยหลักฐาน ผู้ที่เป็นแม่มดเป็นผู้หญิงที่เก็บตัวเงียบ และแปลกแยกจากสังคม หรือหญิงที่มีศัตรูอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นแม่มด นอกจากการสร้างพฤติกรรมแล้วต้องมีการสร้างปาฏิหาริย์เพื่อประกอบเป็นวาทกรรมว่าด้วยความเชื่อ ซึ่งเป็นแสดงถึงอัตลักษณ์ของแม่มด โดยมีการกำหนดกรอบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเชื่อเรื่องแม่มด ปาฏิหาริย์กับการสร้างความเชื่อ ปาฏิหาริย์คือ ปรัชญาการที่ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ สติปัญญาของมนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้

กระบวนการสร้างปาฏิหาริย์ให้เกิดความเชื่อ เป็นเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อประกอบให้ความเชื่อแม่มดมีความน่าเชื่อถือ เนื่องปาฏิหาริย์เป็นเรื่องที่ไม่สามารถพิสูจน์ด้วยการใช้หลักการของเหตุผล แต่ใช้หลักการของความศรัทธาในตัวบุคคลที่เราเคารพนับถือ นั่นคือ แม่มด ดังตัวอย่าง

เรื่องราวมหัศจรรย์ของแม่เฒ่าหมา เล็กเล่าถึงครั้งหนึ่งซึ่งเกิดไฟไหม้บ้าน แม่เฒ่าหมาลุกขึ้นมา
นั่งรอประชิดอยู่แค่ รอกกระทั่งเสาดันสุดท้ายกลายเป็นขี้เถ้า จึงลุกเดินออกจากกองไฟ

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น แม่มดแห่งหุบเขา : 269)

เรื่องราวปาฏิหาริย์ที่แม่มดสร้างขึ้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อให้ดูเหมือนว่าตนเป็นบุคคลที่ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา เป็นบุคคลที่สามารถดลบันดาลทุกข์ของคนในชุมชนได้ ทุกคนต้องให้การเคารพ กฎเกณฑ์ที่กำกับการพูด และคิดเรื่องความเชื่อ คือ อำนาจ ซึ่งเป็นอำนาจที่เกิดจากตัวบุคคลในสังคม

⁵ ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. หน้า 207

ที่ได้รับการยกย่อง คนในสังคมมีความผูกพัน มีความเคารพนับถือ ซึ่งฟูโกต์มองอำนาจเป็นเทคนิคยุทธศาสตร์ หรือยุทธวิธีที่ถูกใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจเป็นลักษณะของการครอบงำ กระทำต่อร่างกาย การควบคุมพฤติกรรม ท่าทางของคน เมื่ออำนาจมีบทบาทในการควบคุมคนในสังคม จึงมีการสร้าง “วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อ” ขึ้นมา

อย่าไปยุ่งเกี่ยวไม่ว่าในทางใดกับแม่เฒ่าหมา จงรับฟัง หากว่าชาวบ้านเล่าขานเกี่ยวกับตัวแก
อย่าวิพากษ์วิจารณ์ อย่าลบหลู่ดูหมิ่น

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น แม่มดแห่งหุบเขา: 262)

กฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นมาเป็นลักษณะของการควบคุมพฤติกรรม ความคิด การพูดของคนในสังคม เป็นการห้ามพูดในทางที่ไม่ดี พูดแต่ในแง่ที่ดี ทุกคนในสังคมต้องเคารพต่อกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้ ซึ่งไม่สามารถพูดลบหลู่ หรือพูดในทางที่ไม่ดีได้ กฎเกณฑ์ที่กำกับการพูด และคิดเรื่องความเชื่อของคนในสังคม เป็นเรื่องของอำนาจในตัวของความเชื่อ ซึ่งความเชื่อมีอำนาจที่使人ในสังคมประพฤติการปฏิบัติ และเรื่องราวปาฏิหาริย์ประกอบให้เกิดวาทกรรม

ผู้มีอำนาจอันชอบธรรมในการสร้างความรู้ ความจริงในเรื่องความเชื่อของแม่มด คือ ผู้อาวุโสของสังคม หรือบุคคลที่คนในสังคมให้การยอมรับ จะทำให้ความเชื่อที่สร้างขึ้นมานั้นมีความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้ผู้อาวุโสสร้างความเชื่อว่าตนเองเป็นแม่มด เพราะแม่มดสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ และสามารถดลบันดาลให้เกิดโรคภัยได้เช่นกัน ทั้งนี้ผู้อาวุโสสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้คนในสังคมอยู่ในกรอบของการพูด คิด ในเรื่องความเชื่อที่ตนสร้างขึ้นมาเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

ความเชื่อเรื่องแม่มดเป็นการควบคุมสังคมเพื่อให้สมาชิกสังคมทุกคนระมัดระวังความประพฤติของตนไม่ให้ก้าวล่วงไปกระทำความผิดหรือสร้างความไม่พอใจให้กับผู้หนึ่งผู้ใด ด้วยเกรงว่าการสร้างความไม่พอใจให้กับผู้อื่นอาจทำให้บุคคลผู้นั้นใช้แม่มดเล่นงานตนเป็นการแก้แค้น ความเชื่อในเรื่องแม่มดยังเป็นการป้องกันพฤติกรรมต่อต้านสังคมบังคับให้สมาชิกสังคมประพฤติตนในกรอบระเบียบและบรรทัดฐานที่ได้รับการยอมรับว่าดีงามและถูกต้อง ความเชื่อในเรื่องนี้จึงเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบและรักษาความสามัคคีในสังคม

วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และมีการเปลี่ยนแปลง ในที่นี้ทรัพยากรธรรมชาติมีทั้ง ป่าไม้ น้ำ ดิน อากาศ รวมทั้งสัตว์ป่าด้วย ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นชุมชน มนุษย์นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อความอยู่รอดและการดำรงชีวิต

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการดำรงชีวิต คือ วาทกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนได้รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต หรือเป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ทั้งอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

ลูกชายหล่อนบอกว่าพวกเขาขึ้นไปสี่คน เพราะเป็นช่วงแล้ง กว่าจะพบรอยหมูกี้เดินไปไกลวันหนึ่งเต็ม ๆ พวกเขาลงแล้วเมื่อพลบค่ำ เกือบเที่ยงคืนถึงได้ยินเสียงหมู ขาหน้าของมันถูกแล้วสายเบรกจักรยานรัดแน่น มันพยายามดิ้นหนี สายแล้วกวาดลงดงกล้วยป่าลงเตียนราบ

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น น้ำตก : 365)

กระบวนการสร้างวาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มตั้งแต่ให้คนในชุมชนรู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ชี้ให้เห็นประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งเรื่องของการใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ชุมชนรู้จักการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ในการดำรงชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นวัฒนธรรมชุมชน

กฎเกณฑ์ที่กำกับการพูด คือ อำนาจของคำพูดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นลักษณะของการห้ามกระทำ หากกระทำอาจจะส่งผลร้ายต่อตนเอง และครอบครัวได้ หรืออาจจะมีการสร้างความเชื่อประกอบเพื่อให้เห็นว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ เราไม่ควรทำลาย

นางพรายเหล่านนั้นมีชีวิตเป็นตัวเป็นตนอยู่ในหัวใจของชาวบ้านแถบถิ่นเทือกเขามาช้านาน
(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น แม่ผดแห่งหุบเขา : 261)

จากตัวอย่างเป็นกฎเกณฑ์ที่พูดถึงเรื่องต้นตะเคียน เป็นต้นไม้สะท้อนหัวใจของชาวบ้าน เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงคนในชุมชน อีกทั้งยังมีการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับต้นตะเคียนมีวิญญาณผู้หญิงสิงอยู่จึงไม่ควรทำลาย ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเห็นโทษของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้การยังมีการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับการเคารพ การบูชา ทรัพยากรธรรมชาติ เปรียบเสมือนสิ่งที่มีค่าต่อชีวิต และจิตใจของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้แสดงอัตลักษณ์ของความเป็นวัฒนธรรมชุมชน

ตอนฝั่งศพข้าง ผมจำได้ว่าหลุมที่ขุดนั้นลึกมาก ข้างถูกผ้าทองออก ล้างในช่องท้องเรียบร้อย เพื่อกันศพเน่าก่อนทันฝัง แล้วดินศพขึ้นไปวางหงายบนไม้หมอนเหนือปากหลุม เมื่อพระสวดเสร็จ พวกผู้ใหญ่เจ็ดแปดคนใช้ไม้ขนาดใหญ่สองต้นงัดไม้หมอนเคลื่อนศพข้างลงในหลุม อีกฟากหนึ่งของหลุมมีไม้ขนาดใหญ่สามสี่ต้นพาดรับไม่ให้ศพพลิก ผมยังจดจำได้ถึงคำซึ่งพ่ออธิบาย ข้างเป็นสัตว์ใหญ่ มีศักดิ์เท่าเทียมกับมนุษย์ ตอนฝังจึงให้มันนอนหงาย

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น น้ำตก : 381 – 382)

รุ่งเช้าจะมีพิธีทางพราหมณ์และปลุกต้นไม้เหนือหลุมศพ

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น น้ำตก : 389)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการทำพิธีศพให้กับข้าง ซึ่งมีการนิมนต์พระมาสวด พร้อมทั้งเวลาฝังให้ช่างนอนหงาย แสดงให้เห็นว่าข้างเป็นคนในชุมชนมีความเชื่อเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ หากทรัพยากรธรรมชาติได้สูญสลายไป คนในชุมชนต้องแสดงความเคารพโดยการทำพิธีศพให้กับข้าง เชกเช่นการทำพิธีศพให้กับมนุษย์ในสังคมทั่วไป แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนสร้างความเชื่อเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนรู้จักรักษาคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน

วาทกรรมว่าวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน

การศึกษาวิถีชุมชน เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ๗ ของชุมชน และการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ย้ายอยู่ในชุมชนด้วย

กระบวนการสร้างความเชื่อวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน คือ เป็นกระบวนการที่สร้างจากความจริงที่เกิดจากการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่าเป็นความจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคม ทำให้เป็นการยาก

ต่อการสร้างวาทกรรมนี้ เพียงแต่สร้างอัตลักษณ์ของเป็นชุมชนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสร้างเรื่องของการมีน้ำใจ การพึ่งอาศัยกัน และเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นสร้างวาทกรรมนี้ขึ้นมาเพื่อให้เห็นความเป็นชุมชน ดังตัวอย่าง

ช่วงนั้นย่างเข้าปลายฤดูผลไม้ ทุกบ่ายเมื่อเปิดประตูออกมา ผมจึงมักพบของฝากเป็นลูกไม้ในฤดูกาล วางไว้ตรงชานระเบียง รอยยิ้มแปลก ๆ ของหล่อนราวมาฉายฉานอยู่ในผลไม้

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น น้ำตก : 349)

อีกสามวันสี่วันถัดมา หล่อนให้ลูกชายข้ามฝากมาตามผมไปเที่ยวบ้าน

(รวมเรื่องสั้นแผ่นดินอื่น น้ำตก : 362)

ความมีน้ำใจแสดงให้เห็นได้ชัดในชุมชน เนื่องจากเศรษฐกิจของชุมชนเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง ไม่ได้มีเศรษฐกิจเพื่อการค้า เนื่องจากความเป็นชุมชนยังไม่มี หรือมีระบบของทุนนิยมเข้ามาแทรกแซงน้อย ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนเป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง และอาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องของการเกษตร ซึ่งการทำอาชีพการเกษตรเป็นการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพในครัวเรือน หากเหลือจากการนำมาเลี้ยงชีพ ก็นำไปให้เพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นแสดงความมีน้ำใจ สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความเป็นตัวตนของคนในชุมชนได้ชัดเจน การสร้างวาทกรรมว่าด้วยวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง วาทกรรมภายนอกชุมชนที่เข้ากำหนดความหมายใหม่ให้กับวาทกรรมนั้น ๆ ก็ไม่สามารถทำได้ หรือทำได้ยาก เพราะมองว่าสังคมมีความเข้มแข็ง สามารถต่อสู้กับวาทกรรมภายนอกที่เข้ามาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปผลการวิจัย

1. วาทกรรมว่าด้วยความเชื่อของชุมชน ประกอบด้วย พฤติกรรมกับความเชื่อ และปฏิกิริยากับความเชื่อ วาทกรรมที่ว่าด้วยความเชื่อมีกระบวนการโดยการสร้างพฤติกรรมของบุคคลที่คนในชุมชนให้การยอมรับ หรือ ศรัทธา มีการสร้างพฤติกรรมประกอบกับความเชื่อขึ้นมา รวมทั้งการสร้างเรื่องราวปฏิกิริยาประกอบกับความเชื่อ มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการแสดงให้ว่าผู้ที่สร้างวาทกรรมชุดนี้ขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนมีความเชื่อ ศรัทธาต่อบุคคลที่สร้างวาทกรรมขึ้นมา ซึ่งทำให้การควบคุมคน ทั้งความคิด พฤติกรรม เป็นไปได้ง่ายขึ้น ทั้งทำให้คนในสังคมอยู่ในกรอบ กฎเกณฑ์ที่วางไว้ หากไม่ได้ปฏิบัติตามความเชื่อที่สร้างมา ทำให้ส่งผลร้ายได้ ดังบุคคลในสังคมจึงไม่กล้าที่ออกนอกที่บุคคลที่มีอำนาจได้วางไว้ บุคคลที่มีอำนาจที่สร้างวาทกรรมขึ้นมาเป็นบุคคลที่คนในชุมชนยกย่องนับถือ และผู้อาวุโส เพื่อเชื่อบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ต่าง ๆ ทำเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ วาทกรรมว่าความเชื่อเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของคนในชุมชน โดยชุมชนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ ซึ่งความเชื่อเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคน ให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต หรือการต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ได้

2. วาทกรรมว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนรู้คุณค่า รู้จักหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต อาจมีการทำลายปัจจัยในการดำรงชีวิต คนในชุมชนก็ไม่สามารถอยู่ได้ คนต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และต้องให้ความเคารพต่อทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเปรียบเสมือนชีวิตมนุษย์ ทั้งยังมีการสร้างวาทกรรมให้เคารพธรรมชาติ กฎเกณฑ์ที่กำกับการพูด คือ อำนาจของการเคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หากมีการทำลายอาจเกิดร้ายได้ วาทกรรมว่าด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเป็นชุมชน ว่าชุมชนมีความรัก ความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการกีดกันไม่ให้บุคคลภายนอกสังคมเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้

3. วาทกรรมว่าด้วยวิถีชุมชนและความเป็นชุมชน วาทกรรมนี้สร้างขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนเห็นความเป็นชุมชน ความเป็นท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งเรื่องของการพึ่งพาอาศัย การมีน้ำใจ และเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง สังคมไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงสังคมภายนอก หรือไม่ต้องการให้สังคมภายนอกเข้าทำลายความเป็นชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างวาทกรรมไม่ให้วาทกรรมอื่นเข้ามาสร้างค่านิยม หรือความหมายให้กับความเป็นความชุมชน

อ้างอิง

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2533). **วรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์.
- ลักขณา สริวัฒน์. (2549). **จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน**. ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). **วาทกรรมการพัฒนา**. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์วิจัยและพัฒนาตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.